

PÉCHY BLANKA

Beszélni nehéz

Ezt a fejezetet azoknak szánom, akiknek a készséges segítsége nélkül nem születhet általános beszédkultúra: az anyanyelvüket féltőn védelmező *önkéntes nyelvművelőknek*. E rokonszenvet és megbecsülést érdemlő emberek száma korántsem jelentéktelen. Szorgos igyekezetük mégis meddő. Némaságra kényszerülnek. Panaszukat, bánataikat legföljebb levelekben sírhatják el. Meg is teszik. Szorgalmasan.

Szószólójuk kívántam lenni. Önszántamból írtam, beszéltem róluk, kérve az újságokat, juttassanak egy kis sarkocskát nyelvi sérelmekkel jelentkező olvasóiknak is. Sürgetéseimet elhárították, mondván: a szerkesztőségekbe özönlő panaszok küldözgetői örökösen germanizmusokon kérődznek.

Egy-egy nyelvi tárgyú cikkem felém fordította bizalmukat, nekem is írogattak. *Válasz a panaszosoknak* címmel az *Élet és Irodalomban* cikksorozatba kezdtem. Hamarosan abbahagytam, mert postám felduzzadt ugyan, de a levelekben jó-részt azonos panaszok ismétlődtek, noha feladók más-más társadalmi réteghez tartoztak. Legtöbbjük csakugyan germanizmusokat sérelmezett, néha nyelvtani vagy fogalmazási hibát, néha persze nyelvtani babonából táplálkozó vélt hibát.

Nemes fáradozásuk tagadhatatlan érdem, de értékét csökkenti, hogy kellő tájékozottság nélkül törnek pálcát, vitatható érvekbe kapaszkodnak, s a múlton csüngenek. Jogos és helytálló észrevételeik is kiegészítésre szorulnak nemegyszer. Indulatosan hibáztatják például nyelvészeinket: „Miért hagyják veszni az ikes ige alakjait, a magyar nyelv díszét?” Igaz, erélyesebben is síkra száll-hatnának érte, de számításba kell vennünk, hogy az ikes ragozás bomlása réges-régen elkezdődött már. Az egyes szám harmadik személyének -ik ragja eredetileg az ige szenvedő vissza-ható alakját különböztette meg a cselekvő alaktól. Margit diót *tör* (cselekvő); a jég *törik* (szenvető). Janika a tésztához *nyúl*. A tészta *nyúlik*. Ez a jelentés-megkülönböztető szerep azonban elmosódott lassacskán. Ikes igék (*lépik, pökik,*

Péchy Blankát fáradhatatlanul tevékeny egyéniségként tiszteli a köztudat. Színészi érdemei mellett cikkeket, könyveit, színházi tárgyú tanulmányait széles körben ismerik, és az is köztudott, hogy ő alapította a szép magyar beszédet kitüntető Kazinczy-díjat. Nyelvünk tisztaságának más helyen, más alkalmak-kor is éber őrizője, folytatva azt a szép hagyományt, amely a múlt század legnagyobb magyar színészeitől maradt ránk örökül. Erről tanúskodik most készülő könyve is, melyet a Magvető Kiadó jelentet meg. Ebből a könyvből emeltük ki az alábbi részletet, mert meggyőződésünk, hogy a magyar nyelv-helyesség tudatos ápolásában színművészeinknek sok segítséget nyújthat.

esdik stb.) elveszítették, iktelenek viszont (*szop, fo y, hazud, meg jelen* stb.) fölvették az -ik ragot. Ennek hatására összekavarodott a többi ikes és iktelen ige-alak is. Csak a székely nyelvjárás őrizte meg tisztán a kétféle ragozás változatait.

Révai Miklós a tizennyolcadik században - a nyelvújítás, a Tudós Társaság és az iskolák segítségével - elodázta a bomlási folyamatot, de századunk elején Simonyi Zsigmond már kiadta a jelszót: „rázzuk le az ikes *igát!*” Nyelvészprofesszorok, Gombocz Zoltán, Horger Antal, megjósolták egészen közeli ki-halását, s lám, bicegve bár, de él. Alkalmasint élni is fog, amíg az irodalmi nyelv nem mond le a stílus változatosságának e vonzó lehetőségéről.

Révai Miklós évszázadokra átmentette a *tudhatnánk, ehethénk* tárgyias igealakját: *tudhatnók, ehethők*. Most Bárczi Géza küzd életben tartásáért, de szép igyekezete alighanem meddő marad, ha még Illyés Gyula is leírja, hogy „a ...»Végre tudnók hajtani«... épp úgy megmosolyogtat, akár a tolnai szőlőkben felhangzó: »Melózz maszek, nincs mese«; mind-kettő a folklór hangulatát hozza, ha némiképp fordítottan is.”

Pedig valóban szegényedést jelent, ha lemondunk ily árnyalt megkülönböztetésekről: *Használhatnánk egy kis pénzt - használhatnók azt a kis pénzt* - Látnánk *felhőt, ha volna* - látnók *az eget, ha nem takarnák felhők* - *Adhatnánk egy kis kenyeret, de odaadhatnók az egész uzsonnánkat is*.

Időben. *I d e j é b e n*. Vádolják a sajtót, a rádiót, a tévét. „Ne fogadjon el és ne közölgjön ilyen magyartalan szövegű hirdetések: *Időben* gondoskodjon téli tüzelőszükségletéről. - *Időben* hívjon. - *Időben* adja fel rendelését.”

Példáikat kiegészíthetem újságcikkekből vett mondatokkal: „Az előadások, viták témáját és időpontját minden kiadó *időben* megkapja majd.” (Kiadói szaklapban jelent meg.) - „Pedig, ha utána járnak, *időben* megtudták volna, hogy a kereskedelmi ügynéző nem ön-

ként vált meg előző munkahelyétől ...” - „Kilincsel, telefonál, hogy minden *időben* érkezzen meg.” (Ráadásul itt a szórend is értelemzavaró.) Valamennyi példában *az idejében* (idejekorán, kellő időben, jókor) a megfelelő kifejezés *az időben* helyett.

Hihetetlen, hogy megkülönböztetésükre még némely kiváló írónk sem ügyel kellő gonddal. Azt például mindenki érzi, hogy ideje elindulni helyett nem mondhatja: *idő elindulni*, tehát leírni sem volna szabad, hogy „Noha időben indultak el, mégis elkéstek ...”

Néhány példa a megkülönböztetésre: *Időben és pénzben nem volt hiány, ennél fogva elkészülhettünk az átépítéssel*. *Időben összeegyeztethetetlen számomra a megadott időpont, de ha majd idejében (kellő időben) kapok értesítést, okvetlenül oda megyek. - Jó időben, rossz időben pontosan érkezik, mert idejében (idejekorán, jókor) indul el*.

Jogos bosszankodásuk forrása a h e l y - s é g é s a h e l y i s é g összetévesztése. Én is hallottam egyik rádióriporterünk diadalmas közlését: „Itt vagyunk a körút egyik helységében!” Diadalmas fölfedezés valóban, hogy a körúton elférnek helységek, azaz: tanyák, községek, falvak, városok! De ha a helység kifejezés hét betűje középtűt egy icipici *i* által helyiséggé bővíti, csökken a térfogat, mert helyiség a bolt, a cukrászda, étterem, mozi stb., sőt minden egyes háznak valamennyi helysége: a szoba, konyha, padlás, pince stb.

Útmutatásul: *Mintegy harminc helységben létesítenek új raktárhelységeket. - A legközelebbi helységben (faluban) keresünk egy helyiséget (kocsmát, boltot), ahol találunk valami enni-inni valót. S ha mindezt netán nehéz volna megjegyezni, segítse Petőfi a tunya memóriát:*

A szélestenyérű Fejenagy,
A helységi kovács,
Vagy mint őt a dúsképzeletű nép
Költőileg elnevezé:
A helység kalapácsa.

Az egyelőre s az egyelőre „összeagyválásán” is sokan mérgeződnek. A két szónak csakugyan semmi köze egymáshoz. Egyelőre *ithon maradok*. - Egyelőre *minden rendben van, tehát egyelőre nem panaszkodom*. Az egyelőre ritkábban használatos. „Igazítsa egyelőre a kabát két vállát! - A kerti út homokját egyelőre gereblyézte.”

A biztos és a bizonyos „összetévesztésén” is megbotránkoznak. Én nem. Használatukban magam sem vagyok egészen bizonyos. Csak nyelv-érzésemben bízva adom a következő példákat: *Egészen bizonyos, hogy eljön, mert csábítja a biztos üzlet*. - *A biztosra vett siker egyelőre korántsem látszik bizonyosnak*. -- *Biztos ítéletű ember, mégsem bizonyos, hogy hallgatnak tanácsára*.

Hogy miért nem vagyok biztos a dolgomban? Mert nem sikerült bizonyosságot szerezni. Az Értelmező Szótár szerint *biztos az*, „amihez kétség nem fér, ami valószínű, ténynek vehető”. A *bizonyos* pedig „olyan (állítás), amelynek igazságáról valaki meg van győződve: kétségtelen”. Definíciók iránt nincs sok érzékem, de talán ezúttal nem felfogó képességemen múlik, ha semmiképp sem értem a különbséget az *amihez kétség nem fér* és a *nem kétséges* között. Még jobban elbizonytalanodom, ha e két meghatározást összevetem Balassa Józsefével: „bizonyos az, amihez kétség nem fér; biztos az, ami bekövetkezik.”

Bajban voltam egy másik definícióval is. Valamelyik cikkem megjelenése reggelén rántelefonált egy ismeretlen olvasó, hogy azon melegebben megleckéztessen egy magyartalan szerkezet miatt: *osztom véleményét*. Nos, az Értelmező Szótár csakugyan csillaggal (*azaz helytelenítéssel*) közli: „osztja valakinek valamijét, különösen nézetét, véleményét: osztozik valakinek valamely érzelmében, ill. a nézetében, véleményében.” De az osztozik címszónál véleményről, érzelemről szó sincs: „valamely értéket, anyagot másod- vagy többedmagával együtt megfelelő számú részre oszt (és az ön-magának járó részt elveszi). Most már nyelvészprofesszorhoz fordultam, annál is inkább, mert Arany Jánosnál is ezt találtam: „Tökéletesen osztom értekezővel a bosszankodást . . .” A bosszankodás tudvalevőleg nem érték, nem anyag, hanem indulat, azaz érzélem. Megkérdeztem a professzort, véleményben *ő osztozik-e*, vagy az *osztom véleményét* szerkezetet használja-e.

A kérdést többen nekiszegezhették

már, mert kijelentette: Én ilyenkor mindenkinek azt válaszolom, hogy nemcsak osztom, hanem szorzom is.

Ezek után ki merem mondani: ne avatag tilalmak betartásán fáradozzék a nyelv jó öre, figyelje inkább a keletkező torzulásokat, küzdjön ellenük ahol csak tud. Ajánlhatok néhányat.

Itt van például a bizonygat. Divatszó lett. Régebbi szótárakban, nyelvművelő munkákban nem is szerepel. Az Értelmező Szótár címszavai között megtalálható már. Világos és pontos meghatározással: „Hosszasan, ismételve, esetleg részletes indokolással vagy makacsul állít, erősít valamit, aminek igazsága erősen vitatható. Azt bizonygatta, hogy ártatlan. - Oda sem hallgatott, csak a maga igazát bizonygatta.” Vagyis a tömören minősítő ige eleve kétkedést ébreszt az állítással szemben.

Most többnyire a mondanivaló szándékának ellentmondó értelemben alkalmazzák. *A gimnáziumokat nem akarjuk a szakközépiskolák fölé helyezni, sőt éppen azt bizonygatjuk, hogy), egymást kiegészítőnek kell kezelni*. - *A fiatal színésznő eddig csak vizsgaelőadásokon bizonygathatta tehetségét*. Szürkít, szegényít a divatszó. **S** bizonygatni helyett itt van a *bizonyítani, bizonyíthatni, mondogatni, ismételtetni, magyarázgatni, fejtegetni, vitatgatni, részletezgetni, erősködni, bizonykodni, váltig bizonyozni* (ahogy Arany János írta), *győzködni, ki-fejteni*.

Temérdek újságkivágatom között mindössze két hibátlan példát találok: „váltig bizonygatták, hogy a devalváció nem oldaná meg a brit gazdaság krónikus bajait.” (Közben ugyanis megtörtént a leértékelés.) „Huszonhét oldalon át bizonygatta, hogy a dokumentumok nem »hamisítványok«.” (A cikkíró macskakörmökkel is jelezte az állítás valótlanságát.) Szintén jó példa Bárczi Gézának ez a mondata: „Gyermekes dolog volna bármely nyelv értékeit a többiek ócsárlásával bizonygatni.”

Megakadályozhatnók az **i l l e t v e** túltengését is. Régebben főként módosító helyesbítő értelemben fordult elő: *Be-ment, illetve berontott a házba*. - *Három napja, illetőleg most már negyedik napja vagyok úton*. A nehézkes hivatali nyelvben díszelgett, ha az állítás több személyre vagy lehetőségre vonatkozott. Most megtalálhatjuk újságcikkekben is: „Makai és Nagy az egyetem úgynevezett nemzeti kapcsolatok bizottságának vezetője, illetve munkatársa volt.” Rövidebb és világosabb volna így: Makai a vezetője,

Nagy a munkatársa volt az egyetem úgynevezett nemzeti kapcsolatok bizottságának. Igényesebb stílusáramlatok idején alig találkozunk ezzel a rövidebb szóval

cl helyettesíthető; vagy akár el is hagyható henye szóval. Most minduntalan szemünk elé kerül. Olykor percenként ismétlődik a rádióhírekben. *Halálra gázolta a szabályosan haladó motorkerékpár vezetőjét, illetve utasát* (vezetőjét és utasát). - *A tegnap, illetve szombaton érkezett levél*. Rövidebben és pontosabban; *A tegnap, azaz szombaton ...* (Azaz nélkül is megteszi.)

Divat a kurtítás: *Jugóban voltam, Olaszban vettem, (Sebbel/ nyaraltunk, vizionlátás* (vizionlátásra helyett), *kábé* (körülbelül), *satöbb* (és a többi helyett), *kösz, pusz ...* És divat a toldozgatás: *A betartalékolt szárazbabot elvetettük*. - *A fát egy karóval kibiztosítottuk, A tagság meg javasolta az építkezést. Az OTP meghitelezte a költséget*. - *A fiam besegít a mosásnál*. - *Megemelkednek az igények*.

Ha jól emlékszem, a *megemelni* fogalma fizikai súlyhoz kapcsolódott: *Segítsen megemelni a kereket, hogy alácsúsztathassam ezt a rönköket*.

Megemelte, de mindjárt vissza is ejtette a nehéz zsákok. M'gszakadt - mondta a nép - *megemelte magát*. Ma semmit sem emelünk, mindent megemelünk: hangot, tervet, életszínvonalat, termelést ... De hiszen az emelkedés magában foglalja a megemelkedés tényét, Arany János már az előrehaladni, *tovább-folytatni* formákat is pleonazmusnak, szóhalmozásnak minősítette, mert hiszen haladni csakis előre lehet, s a folytatás önmagában is kifejezi a tovább-jutás tényét.

Szóhalmozás ez is: Budapest felett az égbolt *jelenleg* derült; a pontos idő *jelenleg* fél hat. Miért? Hiszen a jelen időben fogalmazott mondat világosan ki-fejezi, hogy *most* derült az ég, *most* van fél hat. És miért hozzuk vissza e hivatalos színezett, mekegő hangzású *jelen-leget*?

Ó igen, támasszunk föl eltemetett, elkallódott szavakat, ha színük, zamatuk van, és hézagot pótolnak, de csöppet sem öröndetes, ha elavult, henye szavakra szánunk papírt és másodperceket. Itt ez a mondat: „A gyermeket *jelenleg* kórházban ápolják, az izsákos apa, *illetve* anya, *valamin/ nagyanya* ellen eljárás indult.” Kimaradhat belőle mindhárom dőlt betűs szó.

Igénytelen fogalmazásra csábítanak a bárhova könnyűszerrel beilleszhető szók és szajkómondások. Hajlamosak va-

gyunk tunyán kitérni a szellemi iparkodás elől, hogy valakit vagy valamit - helyzetet, alkotást stb. - a magunk szó-készletéből válogatva jellemezzünk, beszéljünk el, mert hát kéznél van a szériában gyártott, olcsó késztermék : *Az nem igaz, hogy az milyen gyönyörű !* (avagy : pocskék! csupaédes! állati! klassz! stb.) *Nekem aztán elhíheti, hogy ezen az egész világon nincs ilyen remekmű!* (esetleg: szemét, avagy más, ugyancsak, sz-hangzóval kezdődő kifejezés.) Persze a véleménynyilvánításnak mindennél olcsóbb és kényelmesebb elintézési módja a trágár szó. Emberek, kik finnyás ízléssel, sőt aprólékos gondnal válogatják meg öltözékük minden egyes darabját, nem állannak silány nyelvi kacatot magukra ölteni. Nem sejtik sajnós, hogy az ápoltság beszéd mindennél jobban öltöztet.

Megnyilvánul bizonyosfokú szellemi restség abban is, ha beszédünk beszennyezett köntösét csak a germanizmusoktól igyekszünk megtisztítani.

Rátérek azokra a szókra, szerkezetekre, melyek eltakarításán oly tiszteletreméltó igyekezettel fáradoznak önkéntes nyelv művelőink. Meglátjuk majd miben van, miben nincs igazuk.

A szabadságharc leverése után a Habsburg önkényuralom a teljes nyelvi elnyomás módszerével tör nemzeti létünkre. Az oktatás, a bíraskodás, a köz-igazgatás, a katonaság nyelve német. Használatára rákényszerül az is, aki irtózik tőle. Természetesen akad „gutgesinnt” beilleszkedő, főképp az 1867-es kiegyezés után.

A kényelvűség mind több német kifejezéssel, németes fordulattal tüzdeli tele nyelvhasználatunkat. Ez újabb nyelvújítási mozgalmat vált ki, de avatatlanok üzük. Esztelen túlzásaik megfékezésére pályázatot hirdet az Akadémia, majd ki is adja a díjnyertes Imre Sándor könyvét. („A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szavak bírálata, tekintet-tel az újítás helyes módjaira.”)

A higgadt ítéletű nyelvészprofesszor célja: korlátozni a „szóképzési mohóságot”, és erősíteni az előzőnlő idegen szó ellen a „visszahatni már-már alig erélyes és rugékony nyelvöztönt.” Eleve beismeri azonban-s ezt jól jegyezzük meg! -, hogy a nyelvtudomány hézagos ismeretei miatt egyelőre csaknem teljesíthetetlen vállalkozás a tévedéseket bírálni és a „javítás elveit tudományos alapossággal kifejteni.”

A megbírált „hibás” szók tömegéből kiemeltem egy rövid listára valót: ábra,

állvány, beruházás, beterjeszt, bőrdöng, csarnok, csend, czég, életképes, elvhű, felmond, felsorol, felülvizsgál, fohász, foszlány, gazdasz, genny, gép, gondnok, gyógykezel, hátralék, hiányzik, hűdés, inger, írnök, járda, jogar, játszma, kárpótol, kelme, képvisel, készülék, kézbesít, kísérel, körönd, közvetett, lakályos, látcső, láttamoz, láb, lég, légyott, lény, lob, nélkülöz, nővér, nyárspolgár, nyegle, nyugta, okmány, öleb, ön (Széchenyi István alkotta), pír, rendelkezik, sav, sáv, sóhaj, sorakozik, szabvány, szende, szívfel, szokványos, szórakozik, szörp, szövegez, tanár, tanoncz, táp, tartalmaz, tartalom, tény, titkár, toloncz, tömb, túlerő, tüzér, újoncz, újráz, uszoda, ünnepély, vadoncz, vágy, védenzc, vegyelemez, vény, vergődik, vízhatlan, zöm.

Vonakodás nélkül használjuk őket. Nem méricskéljük, vajon képzésük hajszálnyira megfelel-e a magyar szóalkotási mód hagyományainak. A korösszülöttek (ázma, férjeny, hibcsiny, imály, kutasz, tilidőzde stb.) kipuhtak.

A kiegyezés megszünteti ugyan az intézményes nyelvi elnyomást, de anyanyelvünk az eddiginél is nagyobb kárt szenved. A magyar ipar fejletlensége jól kiaknázható piacot kínál az osztrák nagytőkésnek. Vasúthálózatot építhet, bankot, gyárat alapíthat. Irányítói, mérnökei, szakmunkásai németek. A munkaeszközök és munkafolyamatok kifejezései németül honosodnak meg számos iparágban.

Kialakul a germanizmusokkal átítatott hivatali nyelv. A sajtó pedig úgyszólván függvénye a bécsinek. Az onnan érkező hivatalos jelentések, hír- és cikkanyag hevenyészett fordításai szaporán terjesztik a németes szórendet, a szolgálai hűséggel gyártott tükörszavakat, a germanizmusok metelyét. Védekezni kellett. Harcolni a magyar nyelv fennmaradásáért. Ma más a helyzet. Nyelvünk értékeit, erejét, szépségét kell oltalmaznunk új és új ártalmak ellen. Kitér feladata elől, aki csak a régieket tartja számon, nemegyszer ártalmatlanokat is.

Egyik panaszosom levelében ezt találom: „Kétségbejítő, hogy még mindig kinyomtatnak olyan germanizmust, amilyen az a förtelmes *dacára meg a nap mint nap*. Még megérjük, hogy év mint évet is írnak.”

Nos a *dacára* már Imre Sándor könyvében szerepelt hibás használatú szavak között. De figyeljük meg, mi az, amit hibáztat: „A *dacz*, mert új szó s mert jóhangzatú, megtetszett; annyival inkább, mert

a »trotz« és a »dacz« csaknem rímelők; érette aztán szórendet és vonzatot mel-lőznek. "Ebben a mondatban is „Daczára szegénységének, sokat áldozott csak a szórendet bírálja: „birtokviszonyban állván, mint birtok jelentő szó idegenszerűen a birtokos név előtt áll". Kijelenti, hogy a „szegénysége daczára" ellen „nem lehetne megjegyzésünk." Egy másik példában helyteleníti az *annak* elhagyását: *Daczára hogy meghalt, él körünkben*. Arra hivatkozik, hogy a német is *trotzdemet* mond ilyen esetben.

Nem a szót, csupán nyelvtanilag helytelen alkalmazását hibáztatja, s az általa is elfogadott szerkezettel számtalanszor használja: . . . *a tiszta nyelvérzék daczára és megtagadásául divatozik*. Arany még a hibázott szerkezettel is él: *Daczára a sokasodó szépirodalmi vállalatoknak . . . Vajda János betartja a szabályt: . . . nem megtévedhet-e minden józan esze daczára . . .*

Korántsem áhítom feltámasztását, de a helyette használt *annak ellenére* semmivel sem vonzóbb számomra: *annak ellenére, hogy goromba ember, mégis szeretem*. Rövidebb és simább így: *Goromba ember ugyan, mégis szeretem*. Mindkettőt elkerülhetjük a *noha, jóllehet, ámbár, habár, halott, mindamellert* segítségével: *Noha goromba, szeretem. - Goromba, mindamellert szeretem.*

Németes szerkezet-e a *nap mint nap*? A Nyelvőr a *Tag für Tag* szolgai utánzását látta benne, azóta üldözik. Simonyi a *napról napra* szerkezetet javasolta helyette. Igen ám, de korántsem azonos a két jelentés. Nem mondhatom a *napról napra okosabb ez a lány* helyett, hogy *nap mint nap okosabb ez a lány*. Javasolta a *nap nap után* használatát is. Erről kimutatták azóta, hogy ugyanúgy megvan az angol és az orosz nyelvben. Ami nem bűn persze. Ahogy nem bűne a *nap mint napnak* sem. A magam részéről mindazonáltal nem használom mert a *naponta* egyszerűbb és rövidebb.

Bárcki Géza határozottan ellenzi, hogy helytelennek minősítsenek szót vagy szerkezetet, csak azért, mert pontos mása föllelhető idegen nyelvekben is. Az Értelmező Szótár megcsillagozza a *közel sem* szerkezetet, de Bárcki nyugodt lélekkel leírja: a „műszavak alkotásában a képzőink nyújtotta lehetőségeket *közel sem* használjuk ki.”

Bűn-e a: *jól néz ki*? Arany János csúf kinézerszónak nevezte, később megenyhült iránta, mondván: „a nép használja”. Vajda János lelkesen pártfogolta: „a mi új nyelv szabályozó bölcseink németes-nek nyilvánítanak oly szólásokat, me-

arcok és maszkok

lyek nem azok, és amelyektől vétek volna nyelvünket megfosztani. Azért, hogy valamely mondás hasonló a némethez, még nem germanizmus. Meg lehet ismerni ezt arról, hogy a magyar mondás sohasem ellenkezik az ésszerűséggel ... azt tartom, nem németesség a »hogyan néz ki« ! Hiszen ez nem észellenes gondolatszövés. Ellenkezőleg, szinte kissé költői, mert élettelen tárgyról is életet föltételez. Egy házról azt mondani, hogy jó színben van, már sok volna a képtelenségből."

Ingerülten nyilatkozik viszont *az uralja* használatáról: „Ismételve meg volt már említve az »uralja« igének megfordított értelemben használata: uralja a tájat - helytelen, uralkodik a táj fölött, ez helyes. De hiába. Csak azért is »uralja«, írja az az írói nemzedék, mely azt óhajta és a maga érdekéből igaza van, hogy legyen megengedve minden cédaság, puluttyaság, ne vegyük komolyan a nyelvet, mert amint szigor állna be e téren, ha a magyar közönség gyomra végre fölkeverednék e sok emészthetetlen zagyvaságra, hát őket egyszerre kihányná a gyomrából, és utóvégre kénytelenek lennének tanulmányozni a nyelvet a nép között és alaposan megtanulni."

Az uralja jelentése alkalmasint végérvényesen visszájára fordult. Most a hegy uralja a völgyet, a hatalmas a gyengét, jöllehet Arany János még így írta: „Az egy birodalom két főt hogy uraljon?"

Tanúi vagyunk *a tempós* pálfordulásának is. Egyelőre él mindkét változata, ennél fogva nem mindig tudjuk, ki mit ért rajta. „Nem jöttek sebesen, csak tempós lépésben - írja Mikszáth. Ady pedig: „Oh tempós vonulás, állandóság, Biztosság, nyár, szépség és nyugalom." Világos, hogy mindketten lassú tempóról beszélnek. Viszont törhetjük a fejünket, vajon lassúbb vagy gyorsabb tempóra gondol-e a kritikus, amikor ezt írja: „A jelenlegi műsor arányosabb és tempósabb az előzőnél." Amíg egymás mellett él a két merőben ellentétes jelentésű változat, addig világosabban kell fogalmazni.

Egyik panaszkodóm azt írta, legszívesebben letépné a *Zárva van* táblákat az ajtókról a szégyellni való germanizmus miatt. Hézagossá tudás teremtette ezt a nyelvhelyességi babonát is. Simonyi Zsigmond már 1892-ben furcsállotta, hogy az *el van szakítva, ki van nyitva, el van hervadva* használatát „némelyek hibáztatják s idegenszerűnek mondják. Pedig ez a kifejezési mód nem a mai irodalmi nyelv sajátja, hanem közönséges mind a régiség-

ben, mind pedig a nép nyelvében" (közönséges = általános).

Ismételten visszatér a témára és elbeszéli: „Egy gyakorlótanár nemrégiben azt mondta egy budapesti intézet növendékeinek: »Ami itt vastagabb betűvel *van nyomtatva*, azt tanulják meg holnapra! « S ezt a mondást a jelenvolt vezető tanár az osztály hallatára megróttá mint magyartalant; öszerinte helyesen így kellett volna mondani: itt nyomtatásban vastagabb betűvel van, v. amit itt vastagabb betűvel nyomtattak."

Nagyot haladtunk azóta. Még cifrábban javítjuk a jót rosszra: *Nem akadályozott a légzés? - A jegyek kezeltek? - A helyzet végső rendezése nem kizárt. - A pavilon cégek szerint osztott.* Bizony, nem a *Zárva van* felírást, hanem az ilyen értelmetlenségeket kell irtani.

A *-va, -ve*, képzős határozói igenév állapotot jelöl (én még állapothatározói igenévként tanultam), s minthogy a *Zárva van* állapotot jelöl, a szerkezet kifogástalan. Viszont germanizmus volna, ha például azt mondanám: Menj fürdeni, mert most itt szellőztetve lesz. Hibátlan, ha azt mondom: *Menj fürdeni, mert most itt szellőztetünk.* (*Azaz cselekszünk valamit.*) Szintén hibátlan: *Mire megfürödtél, addigra itt ki lesz szellőztetve.* Mert a *szellőztetve* itt a szoba állapotára vonatkozik.

Az önmagában is állapotot jelentő igéhez azonban (fekszem, ülök, állok) semmi esetre sem járulhat *-va, -ve*. Nem mondhatjuk: *ülve* vagyok stb. Mondhatjuk viszont: *ülve alszik, állva eszik, fekve marad.* Aki tudja, hol kell s hol nem szabad leírni, az nem keres kibúvót. Illyés Gyula tudja: Egyetlenegy cikkéből gyűlt össze ily bő sorozat: „Már a vasúti kocsi ajtaja góliátokra van méretezve. - Halálra ítélve vonatokat-hajóztak ide egy kis haladéért. - Jobban odafigyelve, nem egy tanya előtt fölfedezek egy kis műfát is. Úgy érteve, hogy frissen, mesterségesen odaültetett sudár jegenyét, koronájáig lecsupasztva, de ott annál gazdagabban földíszítve, fölpántlikázva. Ki-nyomatva és kipingálva ilyen szavakat olvasok ..." Seholy sincs itt germanizmus.

Remélem, nem vontam magamra a germanizmus pártolásának gyanúját. Magam is szívesebben látánám nyelvünket makulátlannak, de könnyebben békélek meg régi, mint most keletkező szeplőkkel.

Sarjadó hibáktól óvjuk köznyelvünket. És időszerű feladatokat tűzzünk célul. Erről kívánta meggyőzni ez a fejezet jószándékú, önkéntes nyelvművelőinket.

BÁNYAI GÁBOR

Cívisek

Lontay Margit és Sárosdy Rezső a *Kiálts, város!-ban*

Szabó Magdának Debrecenben bemutatott drámája, *a Kiálts, város!* gondolati és dramaturgiai erényein túl néhány remek szerepet is kínál a színészeknek. Kitűnő szerepek, bár nem nevezhetők sem látványosnak, sem hálásnak. Nagyon magas mércét állítanak a színész elé: egyszerre kell ábrázolni történelmi hitelű alakot és mai mondandót, mindezt szinte az eszköztelenségig puritán módon - s hozzá a kálvinista hitvitákban edződött nemes veretű, ám nagyon nehezen elsajátítható nyelven. És sorolhatnánk tovább az „előlegezett" nehézségeket a hamis pátosz és a túlzott ünnepélyesség veszélyétől a drámát felváltó „operázásig". Ezek a buktatók azonban a darab és az előadás egészére is érvényesek - s én most mindössze két emlékezetes alakítást szeretnék kiemelni, közelebből is megvizsgálni.

A nagyasszony

Szabó Magda kitűnően ismeri a debreceni cívisek világát. Drámája ennek a világnak a szellemét idézi, bemutatva erényeit és hibáit egyaránt. A cívisvilág kegyetlen, sokszor már-már embertelen oldalát képviseli a Lontay Margit alakította debreceni öregasszony.

Szabó Magda a magyar történelem egyik legsúlyosabb korszakát idézi meg drámájában. A XVII. század elejének szétdarabolt Magyarországon vagyunk, ahol az emberrel: gyakran kerülnek olyan helyzetekbe, amikor nincsen különbség magánügy és közügy között, illetve amikor mindkettő valóságos és jogos érdeként jelenik meg. Ebben a helyzetben mindenki választásra kényszerül, a kegyetlen kor nem teremt kibúvókat, mentségeket is csak ritkán. Nem mindenki választ egyformán, van akit a kor és a szokások magukhoz deformálnak, s így maga is kegyetlenné válik. Ilyen ember idősb özvegy Gál Nagy Istvánné is. Benne a cívis erények visszájára fordulását példázza az író: azt írja le, ahogyan a hitből bigottság, a megszállottságból makacsság és csökönyösség, a hajlíthatatlanságból embertelenség válik. Az a kálvinista nagyasszony, akinek hatalma van az emberek, a családja fölött, s ami-